

5. Лібанова Е. М. Соціальна стратифікація українського суспільства: спроба статистичного визначення та вимірювання // Український соціум. – 2003. – № 1(2). С. 146–154.

6. Рівень життя населення України / НАН України. Ін-т демографії та соц. дослідж., Держ. ком. статистики України; За ред. Л. М. Черенько. – К.: ТОВ «Видавництво «Консультант», 2006. 428 с.: іл. Бібліогр.: с. 417–426.

7. Стан здоров'я населення. – К.: Держкомстат України, 2006. – 166 с.

8. <http://www.who.int/suggestions/faq/ru/index.html>

9. http://www.who.int/whr/2002/en/Overview_Russ.pdf

10. <http://www.if.ukrstat.gov.ua>

11. <http://www.ukrstat.gov.ua>

The article analyzed and classified the factors of influence on public health. We consider the interaction and interdependence of their components are displayed. Based on the analysis and synthesis of existing concepts presented by the scheme of the factors influencing the health of the population. Block is analyzed in detail the socio-economic factors and their impact on public health.

УДК 330.14.314(477.86)

Буяк М. М.

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНИХ ПЕРЕДУМОВ ФОРМУВАННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ РЕГІОНУ (НА ПРИКЛАДІ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

У статті досліджуються соціально-демографічні фактори і передумови формування людського капіталу Івано-Франківської області. Аналізується динаміка соціально-демографічних показників регіону. Виявлені стимулюючі та дестимулюючі фактори формування людського капіталу. Запропоновані рекомендації щодо покращення регіонального ринку праці, як головної складової системи формування та використання людського капіталу.

Ключові слова: демографічний та соціальний потенціал, людський капітал, рівень освіти, середня очікувана тривалість життя, людський розвиток.

I. Вступ. Ресурсорієнтований напрямок розвитку вітчизняної економіки, що склався протягом останніх десятиріч, прирікає Україну на випуск кінцевої продукції з низьким вмістом доданої вартості та відсутність стимулів для впровадження інновацій. Протягом 1994 – 2003 рр. кількість підприємств, що займалися інноваційною діяльністю, зменшилася на 43,2%, а їх частка в загальній кількості промислових підприємств – скоротилася з 26% до 12,7%, що у п'ять разів менше, ніж у розвинутих країнах, де цей показник становить 60 – 70% [1].

За таких умов зникає об'єктивна необхідність в зростанні якості і складності праці, знижується вартість і ціна робочої сили, а питання формування людського капіталу стає не актуальним. Хоча очевидно, що саме людський капітал, як

носії інноваційного характеру виробництва, є основною продуктивною силою сучасної економіки, чинником її інноваційності та конкурентоспроможності. Тому дослідження передумов формування та використання людського капіталу є вкрай важливим для сьогодення. Зокрема, варто приділити увагу головним якісним та кількісним передумовам його формування – це соціально-демографічним процесам, що відбуваються на регіональному рівні.

Аналізу соціальних і демографічних питань розвитку країни та людських ресурсів присвячували свої праці відомі вітчизняні вчені: А. Колот, А. Чухно, В. Антонюк, В. Гаець, В. Куценко, В. Лич, В. Штещенко, Д. Богиня, Е. Лібанова, М. Долішній, Н. Ушенко, О. Грішнова та інші. Значний внесок у розвиток теорії людського капіталу здійснили також і російські вчені: А. Добринін, А. Корицький, Е. Циренова, Р. Капелюшников, С. Дятлов, С. Климов, та ін.

І донині проблема формування і розвитку людського капіталу не залишає своєї актуальності, особливо в умовах динамічних трансформаційних змін.

II. Постановка завдання. Україна посідає невисокі позиції за різними рейтингами серед країн світу. Так світовий економічний форум оприлюднив черговий щорічний звіт “Глобальний огляд конкурентоспроможності 2011–2012 рр.”, де наша країна за індексом глобальної конкурентоспроможності посіла 82 місце серед 142 країн світу. Україна опинилася по сусідству з такими Африканськими країнами як

Гринідат і Тобаго та Німбія [2]. Тільки за минулий рік ми втратили 10 позицій за індексом конкурентоспроможності. В дослідженні “Human Development Report” яке оприлюднила ПРООН у 2011 році, Україна зайняла 76-ту позицію серед 187 країн світу за рейтингом людського розвитку. Наша країна опустилась на 7 позицій порівняно з 2010 роком (69 місце). Відносно Росії та Білорусі, які посіли 66 та 65 місце відповідно, Україна дуже відстає за людським розвитком. В таких умовах, активізація всіх складових, що сприяють розвитку людини як головної конкурентоспроможної сили економіки країни повинна бути важливим завданням сьогодення. Реформування необхідно починати з окремої територіальної одиниці – мезорівня враховуючи всі регіональні відмінності розвитку, що полегшить впровадження стратегічних змін та контроль за їх реалізацією.

Кожен регіон відрізняється від іншого кількістю наявних природних ресурсів, відмінностями в економічному, соціальному, демографічному потенціалах. Такі територіальні диференціації утворюють певні особливості у формуванні, розподілу та використанні людського капіталу. Відмінності системи господарювання, системи цінностей в різних регіонах формують людський капітал по-різному. Тому, важливо враховувати всі компоненти регіонального розвитку у процесі формування людського капіталу, і досліджувати цей процес окремо в кожному регіоні в сукупності з системою соціально-демографічного та економічного зросту.

ІІІ. Результати. Сутність людського капіталу в Україні ототожнюють з процесом накопичення знань, навичок чи аналізують через рівень освіченості і здоров'я людини або рівень накопичення продуктивних здібностей [3, с.119; 4 с. 57; 5 с. 152 та інші]. Як зазначає А. А. Чухно: “людський капітал – це не тільки знання, але й уміння, навички, результат поєднання навчання і виробничої діяльності”, і додає: “хоча освіта справді, відіграє визначальну роль у збільшенні людського капіталу, проте не правильно обмежуватися одним, хоч і важливим чинником, варто враховувати усі фактори, насамперед виробництво” [6 с. 256]. Крім того, А. А. Чухно зазначав, що між людським капіталом і виробництвом існує наступна взаємозалежність: “виробництво визначає потребу у фахівцях різного рівня..., а вони в процесі праці реалізують свої знання, своє вміння, а значить перетворюють їх у реальний людський капітал. Тому, напевно, доцільно розкривати людський капітал як потен-

цію, тобто можливість і реальний людський капітал, який функціонує в процесі матеріального і не матеріального виробництва” [6 с. 261]. На нашу думку, не лише доцільно, але й необхідно, особливо для пострадянських країн, виділяти такі категорії як потенційний людський капітал та реальний людський капітал. Потенційний людський капітал являє собою накопичення трудового потенціалу – якісних характеристик продуктивності праці, що включають загальну освіту, знання, здоров'я, творчі здібності, психологічну стійкість, духовний розвиток; реальний людський капітал – формування професійних знань, здібностей, практичних навичок та досвіду, підвищення рівня кваліфікації, майстерності в процесі виробництва.

Погоджуючись з українським економістом, варто враховувати, що саме виробництво спроможне формувати людський капітал, адже втілюючись у виробництво він і стає капіталом. Процес виробництва дає змогу використовувати накопичений трудовий потенціал: набуті знання, вміння і збільшувати їх, перетворюючи у навички, досвід, професіоналізм, і таким чином, формуючи людський капітал. Останній утворюється тільки у поєднанні з виробничими процесами, адже капітал, як австрійською економічною школою, так і марксистами розглядався з точки зору утворення та використанні цінностей, які можуть приносити дохід в процесі економічних відносин. Тому, капітал стає капіталом тільки тоді, коли поєднується з іншими факторами виробництва безпосередньо в процесі виробництва.

Соціально-демографічні процеси регіону можуть виступати як умовами, так і факторами формування, використання і розподілу людського капіталу. Інакше кажучи, вони можуть формувати як трудовий потенціал, так і людський капітал. Трудовий потенціал розглядається нами як соціально-економічна категорія, що використовується для характеристики робочої сили поза виробництвом та описує накопичені знання, творчий потенціал, здоров'я тощо. Людський капітал визначається як соціально-економічна категорія, що використовується для характеристики робочої сили, що бере безпосередню участь у виробництві, а описує досвід, навички, професійну орієнтацію, мотивацію, мобільність та інші складові, що формуються у процесі виробництва.

Таким чином, соціально-демографічними передумовами формування людського капіталу регіону будуть наступні:

Людський капітал регіону

Демографічний потенціал

Соціальний потенціал

<p>Характеристик и населення:</p> <ul style="list-style-type: none"> • чисельність населення; • економічно активне; • економічно неактивне; • зайняті; • безробітні; • природний приріст; • статевовікова структура; • рівень міграції 	<p>Здоров'я:</p> <ul style="list-style-type: none"> • фізичне; • психічне та психологічне; • здібності від природи • соціальне здоров'я; • екологія певної території тощо 	<p>Освіта:</p> <ul style="list-style-type: none"> • загальна освіта • знання • духовність • моральність • рівень культури • етика • доступність інформації та інновацій • розвиток творчого потенціалу тощо 	<p>Навички праці</p> <ul style="list-style-type: none"> • компетентність; • досвід роботи; • творчість; • креативність; • мотивація; • мобільність • комунікабельність; • соціалізація в колективі тощо 	<p>Ринок праці:</p> <ul style="list-style-type: none"> • рівень працевлаштування • рівень зайнятості • рівень безробіття • рівень доходів громадян • за боргованість з виплати заробітної плати • тощо
---	---	--	--	---

Мал. 1. Модель соціально-демографічної структури капіталу

Характеристики населення важливі при аналізі трудового потенціалу регіону: наявності робочої сили, її працездатності, рівня економічної активності тощо. Рівень зовнішньої міграції дає змогу прослідкувати відтік робочої сили та її повернення. Фізичне та психологічне здоров'я підтримує працездатність людини, сприяє або перешкоджає її професійному росту. Соціальне здоров'я характеризує положення особистості в різних сферах суспільного життя: економічній, політичній, духовній, соціальній тощо. Якісна освіта є передумовою формування необхідних навиків для праці; навички праці дозволяють підвищити її продуктивність, інноваційність та поглибити інтелектуалізацію праці. Стан ринку праці регіону вказує на потреби у робочій силі, свідчить про можливість реалізації трудового потенціалу, формування людського капіталу на виробництві.

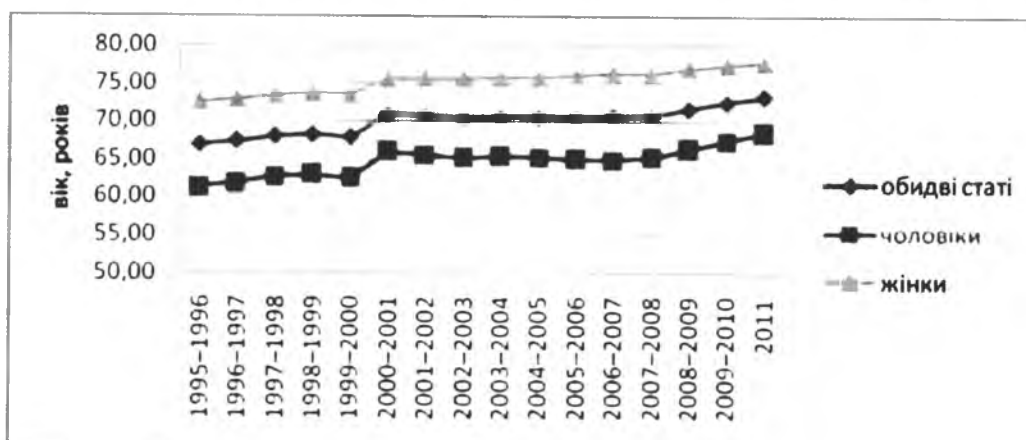
Починаючи з 1995 року по 2011 рік чисельність наявного населення Івано-Франківського регіону невпинно зменшується, в середньому на 3 тисячі особи щорічно. Сільське населення зменшилось на 45 тисяч осіб, міське зменшилось на 42 тисячі особи [7]. І хоча сальдо міграційного приросту у 2011 році було додатнім

(+400 осіб), природний приріст все ще залишається зі знаком "мінус" (-160 тис. осіб).

Гендерні відмінності робочої сили в області мають поступову тенденцію до згладжування: так у 2002 році кількість жінок переважала над чоловіками на 16,6%, у 2011 році – на 5,8 % до всього постійного населення [8, с. 18]. Проте, на Прикарпатті існує гостра проблема "прискореного" вимирання чоловіків у працездатному віці. Така ситуація склалася в результаті ряду причин: зайнятості чоловічої статі у небезпечних для життя видах діяльності, шкідливих звичках, наявності соціально та юридично незахищеної праці тощо [9, с 8]. Із загальної кількості населення особи працездатного віку регіону складають 60,1% [7].

Здоров'я населення деякою мірою характеризує середня очікувана тривалість життя при народженні. В Івано-Франківській області тривалість життя з кожним роком продовжує зростати (див. мал. 1), що свідчить про високий культурний розвиток, сприятливу екологічну ситуацію та умови для життя.

Якісне і правильне харчування прямо впливає на рівень працездатності. Так 34,9% населення області мають надлишкову вагу з індек-

Мал. 2. Динаміка середньої очікуваної тривалості життя при народженні в Івано-Франківській області
Джерело: розрахунки автора за даними Держкомстату України [7].

сом маси тіла від 25 до 30, а 12,4% – ожиріння (індекс маси тіла – від 30 до 40). Тішить, що більше половини населення області (50,4%) мають нормальну вагу і входять у групу з індексом маси тіла від 18 до 25, що виводить Івано-Франківську область на перше місце серед інших областей Карпатського регіону.

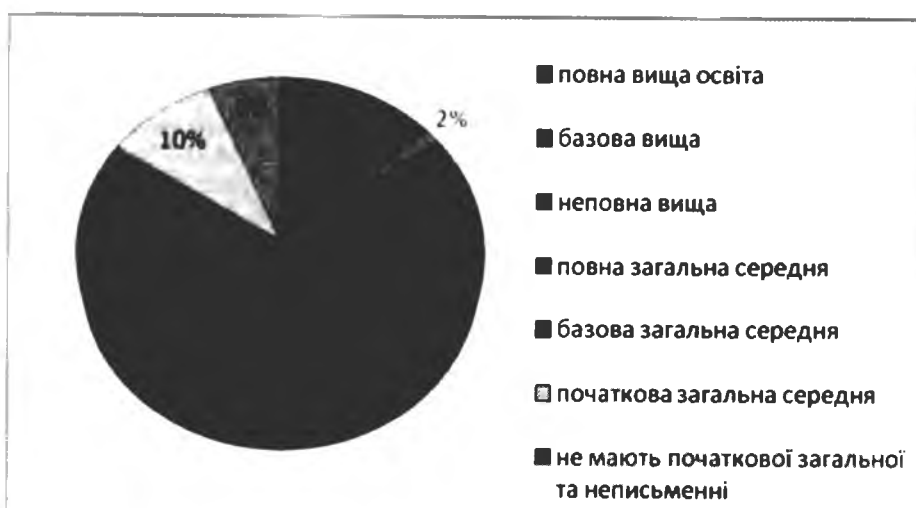
В 2011 році кількість померлих області різнилася за причинами смерті: найбільше померлих було від хвороб системи кровообігу (11602 осіб), на другому місці за причинами стоять новоутворення (2184 особи), третє місце займають зовнішні причини – ті, що залежать від соціально-економічних факторів, рівня життя населення, культурного і освітнього рівня.

В області у розподілі населення за рівнем освіти найбільшу частку займають особи з повною загальною середньою освітою – 39,1%, проте тих, хто має повну вищу освіту – тільки 13,9% (мал. 2). Кількість прийнятих осіб до ви-

щих навчальних закладів області зменшується: у 2004 році – майже 10 тис. осіб, у 2011 – 5,5 тис. осіб.

За індексом людського розвитку у 2010 році Івано-Франківська область знаходилась на рівні “нижче середнього”. Загалом, середній рівень людського розвитку в Україні мали тільки Київська та Харківська області, а вище середнього – місто Київ.

Починаючи з 2003 року, Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України на чолі з Е. М. Лібановою та зі спеціалістами Держкомстату України випускає щорічну доповідь “Людський розвиток в Україні”, в якій подається ґрунтовна науково-аналітична оцінка людського розвитку. У доповіді за 2011 рік досліджувалось питання соціального відторгнення, коли бар’єри на інституційному рівні, особистому чи на рівні громади перешкоджають людському розвитку, зменшують свободу та можливості

Мал. 3. Розподіл населення за рівнем освіти в Івано-Франківській області у 2011 році
Джерело: за даними Держкомстату України [7].

громадян. На нашу думку, такі соціальні бар'єри обов'язково потрібно досліджувати та вирішувати, особливо на регіональному рівні, залучаючи місцеві органи влади. Тому регіональний розвиток повинен поєднувати концепцію соціального розвитку та розвитку людини [10, с. 30].

До найсуттєвіших соціальних бар'єрів як в Україні, так і в окремих її регіонах відносять: зростання соціальної напруженості та маргіналізація населення, зниження продуктивності та інтенсивності праці на підприємствах, зменшення соціальної та економічної активності трудових ресурсів, відсутність або припинення дії окремих соціальних та екологічних програм, як результат – зниження екологічної безпеки, зменшення рівня соціального забезпечення громадян, неможливість використання інноваційних технологій, погіршення репутації та перспектив розвитку вітчизняного бізнесу тощо [11, с. 152].

Стосовно бажання реалізації свого потенціалу у праці, то кількість економічно активного населення працездатного віку області у 2011 році становила 63,8%, хоча у 2000 році була 74,7%. Тенденція до зниження свідчить не про відсутність бажання працювати, а про неможливість знайти відповідне своїй кваліфікації місце праці. В 2011 році безробітного населення працездатного віку було 9,3% [7]. Погіршують ситуацію цифри про те, що в Івано-Франківській області одна працююча особа в господарстві повинна забезпечувати майже 3 особи (коефіцієнт економічного навантаження на працюючого члена господарства – 2,99 разів) [8, с. 23].

ІV. Висновки. Таким чином, можна стверджувати про існування процесів соціально-демографічного розвитку, які є стимуляторами формування необхідних здібностей і навичок до праці, формування людського капіталу, так і дестимуляторами, які гальмують процес відтворення робочої сили регіону. В Івано-Франківській області до соціально-демографічних стимуляторів можна віднести рівень культурного розвитку регіону, життєвий рівень, тривалість життя, стан охорони здоров'я, розвиток соціальної інфраструктури та соціального середовища. Дестимулюючими соціально-демографічними передумовами області є від'ємний природний приріст населення, низький рівень його економічної активності, низький рівень освіти, через низький рівень фінансування людського розвитку, високий рівень безробіття, зростаючі хвороби від органів дихання, хвороби нервової системи.

Головним чинником формування людського капіталу є надання повної можливості втілення та реалізації кваліфікаційних навичок у виробництві. Додатковими робочими місцями на регіональному рівні можуть забезпечити малі і середні підприємства. Тому в програму стратегічних цілей регіонального розвитку повинна бути включена стратегія розвитку малих і середніх підприємств. Забезпечити вільне економічне функціонування малому і середньому бізнесу можна шляхом зниження податкового тягаря, надання можливості отримання субсидій і дотацій у разі необхідності, сприяння іноземному інвестуванню за вигідних умов, заохочення інноваційного розвитку підприємств, заохочення менеджерів до європейських систем управління персоналом, використання сучасних технологій і нової техніки, приведення умов праці до європейських стандартів, спираючись на іноземний досвід.

1. Інноваційний розвиток в Україні: наявний потенціал і ключові проблеми його реалізації (Аналітична доповідь Центру Разумкова) [Електронний ресурс] // Національна безпека і оборона, № 7 (55). – К, 2004. С. 2 – 25 – Режим доступу: http://www.uceps.org/additional/analytical_report_NSD55_ukr.pdf

2. Конкурентоспроможність економіки України [Електронний ресурс] // Цінні папери України, № 38 (683). К., 22 вересня 2011. Режим доступу: http://www.securities.org.ua/securities_paper/review.php?id=683&pub=5305

3. Теорія, політика та практика сільського розвитку / за ред. д-ра екон. наук, чл.-кор. НАНУ О. М. Бородіної, д-ра екон. наук, чл.-кор. УААН І. В. Прокопи; НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. К., 2010. – 376 с. : табл., рис.

4. Економіка праці та соціально-трудова відносини: підручник / О. А. Грішнова. 4-те вид., оновлене. – К.: Знання, 2009. – 390 с.

5. Ушенко Н. В. Напрями відтворення людського капіталу та їх вплив на економічний розвиток країни / Н. В. Ушенко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – № 9 (88). – С. 151–157

6. Чухно А. А. Інституціонально-інформаційна економіка: підручник / А. А. Чухно, П. М. Леоненко, П. І. Юхименко; за ред. Акад. НАН України А. А. Чухна. – К.: Знання, 2010. – 687 с.

7. Державна служба статистики в Україні, Головне управління статистики в Івано-Франківській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://stat.if.ukrtel.net/>

8. Статистичний збірник “Соціально-демографічна характеристика домогосподарств Івано-Франківської області (за даними вибіркового спостереження умов життя домогосподарств)” / за редакцією Л. О. Зброй. – Івано-Франківськ: Держкомстат України, Головне управління статистики в Івано-Франківській області, 2011 р. – 80 с.

9. Романюк М. Д. Вплив глобалізаційних процесів на соціально-економічний розвиток та демографічну ситуацію регіону (на прикладі Карпатського регіону) /

М. Д. Романюк // Вісник Прикарпатського університету. Економіка. Вип. 7. – Івано-Франківськ, 2009. – С. 3-9.

10. Національна Доповідь про людський розвиток 2011 року «Україна: на шляху до соціального залучення» [Електронний ресурс] / Е. Лібанова, Ю. Левенець, О. Макарова, за аг. ред. Ру Гріффітс. [та ін.]. – К.: ПРООН в Україні, Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф. Кураса НАН України, Український центр соціальних реформ, 2011. – 123 с. – Режим доступу: http://www.undp.org.ua/files/ua_95644NHDR_2011_Ukr.pdf

11. Соціально-економічний стан України: наслідки

для народу і держави: національна доповідь / за заг. Ред. В. М. Гейця [та ін.]. – К.: НВЦ НБУВ, 2009. – 687 с.

This article deals with the socio-demographic factors and preconditions of human capital formation in Ivano-Frankivsk region. The dynamics of the socio-demographics indicators of the region are analyzed. We identified the stimulating and inhibiting factors for the human capital formation. The article offers recommendations on how to improve the regional labor market as the main component of the human capital development.

УДК 314.145:331

Василюк Д. Я.

ПРОФЕСІЙНИЙ СТАТУС ТА РІВЕНЬ ОСВІЧЕНОСТІ ЯК КРИТЕРІЙ НАЛЕЖНОСТІ ДО СЕРЕДНЬОГО КЛАСУ СУСПІЛЬСТВА

У статті досліджено належності населення до середнього класу суспільства за рівнем освіти та професійним статусом. Розраховано частку населення, яке може належати до середнього класу в Україні та Карпатському економічному районі за вищезазначеними ознаками. Вказано на проблематику використання статистичних даних Державної служби статистики України при проведенні таких обчислень.

Ключові слова: рівень освіченості, професійний статус, середній клас, українське суспільство, Карпатський економічний район.

І. Вступ. У більшості країн з розвинутою ринковою економікою середній клас охоплює 60% населення. Економічна політика західних країн проводиться, як правило, в інтересах середнього класу, зокрема, створюються умови для зростання кількості підприємців у сфері малого та середнього бізнесу [1, с. 8]. Слід зауважити, що на мікрорівні основним фактором зростання добробуту середнього класу є інтелектуальний компонент – освіта та професійні навички [1; 13].

ІІ. Постановка проблеми. Метою даного дослідження є визначення частки населення в Карпатському економічному районі та Україні, яка може бути віднесеною до середнього класу суспільства за освітньо-професійним критерієм. Для проведення дослідження буде використана статистична інформація, надана Державною службою статистики України.

ІІІ. Результати. Одним з основних критеріїв приналежності до середнього класу суспільства є якість освіти громадянина, сукупність його знань, унікальних умінь, які є його персональними конкурентними перевагами на ринку праці. Саме ці критерії все частіше використовуються в розвинутих країнах при віднесенні особи до середнього класу [2; с. 11].

Вчений-економіст О. А. Кролевець вважає, що підвищення освітньо-професійного рівня населення та нагромадження людського капіталу є одним із пріоритетних напрямів формування середнього класу [3; с. 14].

Адже окрім інтелектуального та культурного розвитку особистості, освіченість безпосередньо впливає на рівень доходів, що підтверджується даними Бюро Статистики Сполучених Штатів Америки (див. табл. 1).

Очевидно, що в США громадяни з вищою освітою мають відповідно і вищий рівень річного доходу. Проте, вітчизняні дослідники часто спостерігають відмінну ситуацію. Для України характерна певна розірваність ланцюга «освіта – професія – дохід». Кваліфікована й фахова праця може оплачуватися і найчастіше оплачується нижче за встановлені державою норми, а найвищі доходи отримують люди, які не тільки не вчилися, а й не особливо трудилися [5]. Зокрема Л. Шангіна наводить дані досліджень, згідно яких у 2002 році середній клас становили: 15,9% кваліфіковані робітники, 14,8% – пенсіонери, 11% – непрацюючі, 9% – фахівці гуманітарного профілю, 8,8% – службовці, 7,8 – домогосподар-